Pasul Vâlcan și invaziile străine, Cetăţile din Coastele Petrilei

Gălățan Dumitru Jieț

Pe două piscuri semeţe din Coastele Petrilei ce se privesc cu mândrie faţă în faţă existau două cetăţi despre care nici bătrânii satelor din partea locului nu ştiau când au fost construite, dar ştiau bine la ce foloseau. De aceea vom face referire la ele până mai avem la dispoziţie unele informaţii, unele povestiri transmise prin viu grai de la o generaţie la alta, care altfel ar trece complet în uitare, dacă nu vom facilita ajungerea acestor date, chiar si aşa sărăcăcioase la urmaşi.

Cele două cetăţi, poate dacice, poate medievale au fost aşezate pe cele două piscuri aproape piramidale la vedere din strada principală, fiind aşezate umăr la umăr privitorului, mai ales de la locul numit Pod Fabrică, nume dat de fabrica de ţiglă şi cărămidă construită prin anul 1880 în sudul satului Dobreşti şi naţionalizată în anul 1948, apoi demolată.

Cele două cetăţi au fost cunoscute de bătrânii ultimelor generaţii sub numele de Cetatea bună şi Cetatea rea şi asta nu pentru că s-ar fi ţinut cont de ceva calităţi umanitare ale acestora, ci pur şi simplu pentru faptul că una s-ar fi aflat la vremea generaţiei lor într-o stare mai „bună” în ceea ce priveşte conservarea în timp, iar cealaltă într-o stare mai „rea”. Deci numele vine de la gradul de uzură lăsat de veacurile trecute peste ele.

Între cele două piscuri prin valea care le separă curge Pârâul Cetăţii (nici nu putea să fie numit altfel) care se uneşte în aval cu Pârâul Androneştilor pentru a se vărsa în Jiul de Est după unirea acestuia cu Jieţul.

Pârâul Cetăţii este inabordabil din cauza stâncilor ascuţite, a vârfurilor de stâncă tăioase şi a cascadelor prăpăstioase. Ș-apoi din bătrâni se zice că nu este bine să încerci măcar să urci sau să cobori acest părău. Tradiţia locală spune că cei care s-au încumetat să facă acest lucru neluând în seamă sfaturile semenilor au sfârşit rău.

Se zice că unul care a încercat să escaladeze stâncile părăului prăpăstios, a urcat puţin, dar o forţă nevăzută l-a împiedicat să continue. Când s-a întors din părău nu mai era „sănătos la cap”, vorbea în dodii fără a putea explica mare lucru din ce se întâmplase pe traseul încercării sale.

Căile de acces spre cetăţi dinspre cele trei puncte cardinale, est, vest şi miază-zi sunt blocate de către natură prin pereţi abupţi formaţi din stânci de netrecut. Accesul în cele două cetăţi situate pe piscurile stâncilor din Coastele Petrilei se putea face doar pe cărări dosnice dinspre nord, cum ar veni din spatele cetăţilor. În vremurile de glorie ale cetăţilor, acest acces era blocat de ziduri din piatră şi lemn de esenţă tare.

Cetatea avea ziduri de apărare din piatră, platouri de antrenamente pentru luptători. Deşi în apropiere şi chiar piscurile piramidale sunt formate doar din stânci calcaroase, zidurile cetăţilor au fost construite din lespezi de piatră provenită

dintr-o stâncă stratificată, mult mai rezistentă decât piatra de calcar. Pietrele folosite la construcţia acestor cetăţi, blocurile de piatră sunt asemănătoare cu cele din construcţia cetăţii dacice de la Băniţa, care se pare că ar fi fost aduse de la o carieră de piatră din Călan. Poate şi cele de la Petrila să aibă aceeaşi provenienţă. Este vorba despre cariera de piatra „Magura Calanului”, cariera de piatra a Daciei, asa cum este numita de Daniel Guta in blogul Adevarul din 27 Mai 2017, citandu-i pe Viorel Moraru si Vasile Parvu cu comunicarea „Noutati din Magura Calanului”(1). Cariera de piatra se afla pe Valea Streiului, la cativa kilometri de orasul Calan si la aproximativ 40 km.de Sarmizegetusa Regia, fiind ascunsa in cea mai mare parte de padure. Blocurile de piatra pravalite la poalele dealului erau fasonate cu daltile, slefuite si incarcate, iarna in sanii trase de boi spre Sarmizegetusa Regie, Costesti, Piatra Rosie, Banita, Capalna.

Deşi situate în vârf de stâncă, cetăţile aveau apă adusă de la distanţă, dinspre nord, prin şanţuri săpate în pământ şi stâncă transformate în jgheaburi cu ajutorul lespezilor de piatră unite cu mortar, transformate în adevărate apeducte[2,3].

Discutând cu Dr. Ioan Preda, medic primar cardiolog, acesta îmi relata faptul că prin anii 1960, când se juca pe la cetăţi, încă se mai vedeau bine urmele zidurilor, pietre din ziduri, platoul pavat şi jgheabul de aducţiune a apei. Acelaşi lucru îmi confirma şi părintele acestuia, Preda Ioan (1917-2008), care bineînţeles facea parte dintr-o generaţie mai veche. Totul a fost acoperit cu muri, tufe, pomi în ultima perioadă încât nu se mai poate descifra mai nimic din ceea ce a fost odată.

Despre locul „La Tsetatie” avem înscrisuri din anul 1763. Acest loc al cetăţilor este numit aşa pe hărţile imperiale iosefine din perioada 1763-1787[4].

Ridicarea topografică iosefină este denumită şi „Prima ridicare topografică” a Imperiului Habsburgic având 3589 planşe.

În timpul Războiului de Şapte ani dus între 1756-1763, trupele austriece au simţit acut lipsa unor hărţi precise. Ca urmare a acestui neajuns din teren, feldmareşalul Daum i-a propus suveranei Maria Theresia în anul 1764 să ordone ofiţerilor din Statul Major General o cartografie unitară a ţărilor componente Imperiului.

Ridicarea topografică începută la 13 mai 1764 sub domnia Mariei Theresia a fost terminată sub cea a lui Iosif al II-lea. În final ridicarea topografică iosefină a avut peste 4000 de planşe realizate în perioada 1764-1785[4].

Dacă la acea dată locul unde s-au aflat cetăţile petrilene purta numele de „La Tsetatie” (La cetate), datorită existenţei acestor cetăţi, putem presupune că numele locului a fost consacrat cu mult timp în urmă, ceea ce atestă existenţa şi vechimea acestor cetăţi.

Păcat că nici o oficialitate sau vre-un arheolog nu a avut curiozitatea de atâtea veacuri să scormonească aceste ruine.

Neştiind data construcţiei acestor cetăţi, nu putem şti nici scopul în care au fost construite. Din memoria colectivă şi individuală a generaţiilor trecute, bătrânii satelor au stabilit rolul acestor cetăţi în vremuri mai apropiate nouă, dar destul de îndepărtate, totuşi, pentru noi.

De la cetăţi se putea vedea o bună parte din panorama Văii Jiului cu ochiul liber, şi mult mai bine cu „luneta nemţească”. Petrila, în ciuda dealurilor şi a înălţimilor din zonă se vedea aproximativ în totalitatea ei „ca-n palmă” de la o extremitate la alta. Acesta se pare că a fost şi motivul de a instala în acest loc un punct de observaţie permanent precum şi un loc propice pentru adăpostire şi apărare.

În vremurile îndepărtate, avertizarea unui pericol iminent pentru localnici se făcea prin semnale luminoase (foc, torţe), de la mare distanţă, prin semnale acustice (clopote mari „bătute în dungă”, trâmbiţe, etc.) şi uneori cu ajutorul călăreţilor[5,6].

Când caraulele din cetate au primit semnale luminoase din zona Pasului Vâlcan, principala poartă de intrare în Valea Jiului, zonă perfect vizibilă de la locul cetăţilor, au ştiut că pericolul este aproape, căci prin pasul Vâlcan se năpusteau mai toate hoardele atacatoare. De la Cetatea Petrila, prin aceleaşi semnale se putea comunica în linie directă cu satul Popi, cu satul Cimpa şi chiar cu zona Grohotelor din Lazul Jieţului, situat la poalele munţilor Parâng. Avertizarea făcută de la Cetate acoperea întregul teritoriu al Jiului de Est – al Petrilei.

Aşa, deci prin filiera Pasul Vâlcan, erau alarmaţi rapid toţi locuitorii din satele Petrilei. Cam aşa au stat lucrurile şi la ultima invazie a turcilor din anul 1788.

Aşa după cum povestesc bătrânii satelor care sunt o carte vie orală, deschisă a trecutului local, localnicii s-au retras în spatele Cheii Tăii spre Lunca Florii şi împrejurimi unde îşi aveau colibele subalpine, de unde munţii erau aproape, unde îşi puteau ascunde animalele şi puţinul avut ce-l puteau lua cu ei. Cheile Jieţului ofereau aceleaşi condiţii pentru locuitorii satului Jieţ.

La nevoie de pe stâncile cheilor erau prăbuşite asupra atacatorilor care se încumetau să intre în chei, bucăţi mari de stâncă, copaci, blocând accesul, iar unora provocându-le somnul de veci.

Dobre Nicolae al Cotanii[7], născut în anul 1877, povestea cum o bucată mare dintr-o stâncă prăvălită de pe înălţimea stâncilor din Cheile Tăii a zăcut în râul Taia chiar până târziu, prin secolul al XX-lea, când s-a construit calea ferată forestieră ce trecea prin satul Taia, Cheile Tăii până la Valea Popii, aproape de Ştevia cu bifurcaţia spre cabana forestieră Auşelu.

KARA MUSTAFA ŞI INVAZIA TURCEASCĂ din anul 1788

Tradiţia jiană prin povestirile bătrânilor satelor, articolele publicate de pr. Jura Păun Marcu[8], însemnările lui Popa Ionel Botoască[9] şi ale lui Popa Gheorghe[10], puse cap la cap ne-au dat date inedite despre această ultimă invazie a turcilor în Valea Jiului.

Perioada anilor 1787-1789 este oarecum mai apropiată vremurilor noastre, raportată desigur la negura vremurilor mult mai îndepărtate, aşa încât a lăsat urme bogate, mai ales în tradiţia locală care a păstrat pe lângă trăirea aievea a evenimentelor de groază din acea vreme chiar şi unele hazlii, încrustate în memoria individuală, în memoria colectivă şi chiar în unele mai rare înscrisuri de interes local.

Marii istorici nu au coborât până la acest nivel spre a prelua aceste date şi a le populariza. Ele au fost transmise din generaţie în generaţie pe plan local prin

poveşti rostite în serile de iarnă mai ales, adresate nepoţilor la gura sobei de către bunicii cu plete albe.

Cum am reuşit să adun un număr suficient de date, unele mai mult sau mai puţin credibile, poate cu unele înflorituri ale tradiţiei locale şi cum la gura sobei nu mai povesteşte nimeni şi nici nu mai ascultă nimeni (la gura centralei termice nu mai au haz), pentru a nu fi trecute în uitare şi supuse dispoziţiei, încerc să amintesc măcar nişte povestioare cu întâmplări, fapte, oameni din acele vremuri, bineînţeles în scris.

Aşa după cum ne este cunoscut din cărţile de istorie, în anul 1718 prin pacea de la Passarovitz, Oltenia şi implicit Valea Jiului sunt cedate austriecilor.

După 21 de ani, în anul 1739, prin pacea de la Belgrad, Oltenia este retrocedată Ţării Româneşti, dar nu şi Valea jiului, care rămâne sub dominaţia austriecilor instalaţi pe culmea munţilor Vâlcan, la trecătoarea spre Oltenia.

În anul 1788 o armată turcă, condusă de Kara Mustafa, însoţită şi de trupe române conduse de voievodul fanariot al Ţării Româneşti, Nicolae Mavrogheni (domnitor din 6 aprilie 1786 până în septembrie 1790), luptau să scoată austriecii şi să înlăture pericolul acestora pentru Ţara Românească deoarece în anul 1787 a izbucnit un război ruso-turc în care austriecii se aliaseră cu ruşii iar teatrul de lupte a privit şi Ţările Româneşti. Retraşi în Transilvania, austriecii au blocat trecătoarea de la Orşova. Trupele conduse de Kara Mustafa şi Nicolae Mavrogheni au hotărât să-i atace prin învăluire prin trecătoarea Vâlcanului spre Haţeg-Caransebeş-Timişoara. Pentru acest lucru au înaintat prin Tg.Jiu-Bumbeşti spre Haţeg.

Pasul Vâlcanului era păzit la acea dată de trupe austriece comandate de baronul Gedeon Laudon. Acesta a dispus să se aprindă prin pădurile trecătoarei grămezi mari de cărbuni care se găseau la suprafaţa solului. Fumul negru a devenit sufocant atât pentru oameni cât şi pentru cai. Scopul fusese oarecum atins.

Tradiţia locală valorificată de pr. Jura Marcu[9], ne spune că locuitorii din zona Bumbeşti-Jiu pentru a se vedea cât mai repede scăpaţi de turci, i-au recomandat lui Mavrogheni un drum prin „trecătoarea cea mică" peste Prisloape, pe malul stâng al Jiului, ce urma versantul vestic al masivului Parâng.

Se spune că avangarda turcească a ajuns la Pârâul Izvoarelor pe la amiaza zilei de 14 noiembrie 1788 (bineînţeles după calendarul stil vechi), ducând cu ei bărbaţi, femei, captivi precum şi vite luate de la colibele întâlnite în drum.

Un tânăr din satul Livezeni, care a reuşit să scape de pericol, a încălecat un cal bun şi a reuşit să dea alarma în satele jiene cu strigătul disperat: „Vin turcii dinspre Prisloape!".

Vestea aşa după cum precizează pr. Jura Marcu a căzut ca un trăznet căci jienii se pregăteau pentru petrecerea ce se organiza de fiecare dată în toate satele la „Lăsarea Postului de Crăciun".

Localnicii nu erau puşi, totuşi, în faţa unui lucru inedit, erau la curent pe propria lor piele cu grozăviile ce le săvârşeau orice tip de invadatori şi mai ales turcii. Au încărcat ce au putut pe cai, în căruţe, au ascuns ce-au mai putut, îngropând bunuri şi cu copii, bătrâni, cu familiile şi cu animalele au luat drumul colibelor subalpine de „după chei".

Era 14 noiembrie 1788. Spre seară a început să ningă vârtos cu fulgi mari şi deşi, care întunecau zările. Natura a fost de partea fugarilor, ba chiar mai mult, a nins ca niciodată o noapte şi o zi. Zăpada a blocat drumurile, viscolul a creat nămeţi mari ajutând blocarea şi baricadarea jienilor fugari după chei. Stratul gros de zăpadă, până la brâu a acoperit complet urmele fugarilor. În jur totul era un alb de poveste, imaculat.

Trupele turceşti îşi făceau loc pentru înaintare cu greu prin zăpada care ajungea până la brâu. Mai mult, trupele nu erau echipate cu echipament care să facă faţă acestor vicisitudini de pe meleaguri zamolxiene şi nici dotarea trupei nu-i ajuta să se descurce prin frig şi nămeţi. Nu au mai putut înainta spre Haţeg şi au fost nevoiţi să facă tabără în Valea Jiului.

Aşa după cum detaliat menţionează pr. Jura Marcu „în cei peste 40 de km ai lungimii celor două Jiuri, armata turcească a găsit în jur de 400 de gospodării părăsite, dar în grădini clăi de fân şi otavă care au putut hrăni caii armatei o perioadă, dar alimentarea trupei era aproape imposibilă".

În partea estică a Văii Jiului oastea turcă a instalat tabăra pe locul numit Băni situat pe malul stâng al râului Jieţ.

Sutele de gropi conice, adânci din acest loc au fost transformate într-un fel de bordee de pământ care au fost acoperite cu crengile mestecenilor tineri care se găseau din belşug în zonă. Pentru încălzit au folosit gardurile din lemn, casele şi acareturile din lemn, în general tot ce era din lemn uscat, până şi bisericuţele din lemn. Din precizările făcute de pr. Jura Marcu nu a rămas în picioare decât bisericuţele din lemn de la Taia şi Jieţ, favorizate fiind de faptul că în apropierea lor cantonaseră trupele lui Mevrogheni care le-au protejat.

Din cauza zăpezii, a frigului, a tehnicii şi a ţinutei necorespunzătoare unei asemenea ierni, trupele au fost ţintuite locului aproape trei săptămâni fără posibilitate nici de înaintare, nici de retragere.

O patrulă de recunoaştere otomană a reuşit după un timp să pătrundă pe pârâul Băniţei spre Merişor unde zăpada nu era aşa mare, ajungând chiar spre Valea Haţegului unde au jefuit satele întâlnite în cale luând cu ei după obiceiul lor oameni şi animale: vaci, cai, oi.

Până să ajungă cu vitele jefuite din Valea Haţegului, armata înfometată a început să dezerteze pe capete creându-şi drum spre Pasul Vâlcan şi spre sud spre Bumbeşti.

Această situaţie l-a determinat pe comandantul turcilor să comande întoarcerea pe urmele dezertorilor.

Trupa turcească ce aducea din satele haţegane robi şi animale a fost atacată de locuitorii Merişorului şi ai Băniţei, reuşind să elibereze capturile.

Preotul Jura ne-a lăsat încă un detaliu, de astă dată hazliu: „A rămas de pomină faptul cum animalele eliberate şi-au găsit singure drumul ajungând la porţile proprietarilor haţegani de la care au fost ridicate[10]".

Armata otomană învinsă de frig, nămeţi şi înfometare a fost nevoită să facă stânga-mprejur, cale întoarsă, în debandadă dar lasând în urmă: cenuşă, jale, sărăcie

şi o serie de poveşti de groază, credibile sau mai puţin credibile unele ajunse până la noi cei de azi.

Petre Gh. Făgaş, cronicar autodidact al ţinuturilor vestice ale Văii Jiului, ne vorbeşte despre o acţiune a turcilor la Uricani în acelaşi an 1788, dar în ziua de 15 august, ziua Adormirii Maicii Domnului când surprinzând populaţia în biserică, robesc 16 inşi iar preotului Dan printr-o acţiune macabră îi taie capul pe pragul bisericuţei din lemn, căreia apoi îi dau foc.[11]

La Câmpul lui Neag, „pâlcul" (s.n.) nu a robit pe nimeni, ba mai mult suferă din partea localnicilor şi două înfrângeri, una în Pieptul Izvorului sub dealul lui Buta şi alta în marginea vestică a satului pe pârâul Salbeiu în locul numit „La Odăi". Aici „în tabără în zorii zilei pe când dormeau, fură măcelăriţi foarte rău de către localnici".[12]

Cu aceste date, Petre Gh. Făgaş, ne bagă într-o oarecare ceaţă privind datele deţinute despre invazia turcilor din 14 noiembrie 1788 găsită în înscrisurile şi în tradiţia locală din estul Văii Jiului care toate converg la data de mai sus faţă de cea dată de cronicar din 15 august.

Dar, mai apoi, tot cronicarul uricănean ne scoate din ceaţă. Aci, la 15 august a fost vorba de cu totul altceva, de un atac al lui Elias Paşa, din insula Ada-Kale.

Cronicarul chiar precizează că „în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai precis în anul 1788, Uricaniul are multe de suferit de pe urma invaziei turcilor „adalăi" (de la Ada Kale n.n.)".[13]

Insula Ada-Kale (insula cetăţii) pe acea vreme se numea Nai-Orsno şi era cetate militară turcă supusă porţii otomane dar cu oarecare autonomie administrativă. Comandantul era Elias Paşa „a cărui soldă de 500 guruşi (333 galbeni austrieci) erau plătiţi din visteria Ţării Româneşti în contul haraciului".[14] Acestuia, însă, solda nu-i era de ajuns, el făcea des incursiuni în nordul Dunării, ajungând la 15 august 1788, aşa după cum s-a văzut şi în Valea Jiului jefuind cumplit satele de la Vâlcan la Câmpu lui Neag, iar populaţia era dusă în robie, căci robii aveau mare căutare. „In anul 1877, Ali Paşa a cumpărat robi de la Mehadia, căci voia a face pe moşiile sale, şapte sate cu robi români".[15]

Acest raid al lui Elias Paşa din 15 august 1788 a fost doar o prefaţă a invaziei otomane din noiembrie acelaşi an.

NOTE:

1. Dobre Nicolae al Cotanii (1877-1966) din satul Dobreşti. Relatare din anii 1960
2. Preda Ion (1917-2008) din satul Dobreşti. Relatare din anii 2005-2006
3. Preda Ioan, medic primar cardiolog născut în anul 1949 în satul Dobreşti
4. Wikipedia, enciclopedie liberă
5. Negoi Nicolae (1923-2017) din satul Cimpa
6. Mirci Ion Dănicari (1921-2009) din satul Jieţ
7. Dobre Nicolae op. cit.
8. Jura Păun Marcu (1914-1997) din satul Jieţ, Valea Jiului
   în perioada dintre 1740 şi 1840, articole publicate în ziarul Steagul Roşu în anul 1984 sub pseudonimul Marcu Jianu – Manuscrisul: Valea Jiului – Vatră de istorie, „Fără trecut prezentul n-are viitor" pag. 41-43
9. Idem
10. Idem
11. Petre Gh. Făgaş – Localitatea Uricani din Valea Jiului – vatră de trăire românească, Ed. Matinal 2000, pag.28
12. Idem, pag.27
13. Idem
14. Idem
15. Idem